

ОРЕЛ Ю. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
(Миколаївський міжрегіональний
інститут розвитку людини
університету «Україна»)

УДК 343.36

ПИТАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 392 КК УКРАЇНИ, ЗІ СКЛАДАМИ ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті визначені та досліджені критерії розмежування злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі злочинами із суміжними складами, а також наведені особливості їх кваліфікації. Робиться висновок, що їх розмежування можна провести за об'єктом посягання, потерпілим, місцем вчинення злочину, суб'єктом злочину, ознаками суб'єктивної сторони, а саме, метою та мотивом.

Ключові слова: дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, розмежування злочинів, кваліфікація злочинів, об'єкт злочину, потерпілий, суб'єкт злочину, мотив, мета, працівники правоохоронних органів.

В статье определены и исследованы критерии разграничения преступления, предусмотренного ст. 392 УК Украины, с преступлениями со смежными составами, а также приведены особенности их квалификации. Делается вывод, что их разграничение можно провести по объекту посягательства, потерпевшему, месту совершения преступления, субъекту преступления, признакам субъективной стороны, а именно, цели и мотиву.

Ключевые слова: действия, дезорганизирующие работу учреждений исполнения наказаний, разграничения преступлений, квалификация преступлений, объект преступления, потерпевший, субъект преступления, мотив, цель, сотрудники правоохранительных органов.

The article defines and investigates criteria differentiation crime, provided by article 392 of Criminal code of Ukraine, with crimes, which have adjacent components, and indicates features of their qualifications. It concludes, that differentiation between them can be carried out on object of crime, victim, place of crime, subject of crime, signs of subjective side, namely, purpose and motive.

Key words: actions disorganizing work of penitentiary institutions, differentiation crimes, qualification of crimes, object of crime, victim, subject of crime purpose, motive, law enforcement officials.

Вступ. Встановлення повної відповідності ознак злочину ознакам кримінально-правової норми, що здійснюється в ході кваліфікації злочинів, передбачає розмежування складу злочину, що розглядається, зі складами інших злочинів. Таке розмежування (зіставлення, порівняння) здійснюється за елементами складу злочину. У випадку збігання ознак складів злочинів говорять про те, що склади злочинів, що порівнюються, є суміжними.

В юридичній літературі питання, пов'язані із розмежуванням злочину, передбаченого ст. 392 КК України, із суміжними складами злочинів досліджувалися у працях таких вчених, як Ю.М. Антонян, М.І. Бажанов, О.В. Бриліантов, О.В. Бринзанська, О.І. Зубков, І.В. Кернаджук, Г.І. Курбатова, О.С. Міхлін, С.В. Назаров, В.К. Пинчук, О.І. Плужнік, Ш.С. Раш-

ковська, В.М. Трубников, І.М. Тяжкова, О.В. Філімонов, І.В. Шмаров, А.В. Щербаков та ін. Проте й досі багато аспектів цієї проблематики залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Мета статті – визначити та дослідити критерії розмежування злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі злочинами із суміжними складами, а також навести особливості їх кваліфікації.

Результати дослідження. Одним із критеріїв розмежування злочину, передбаченого ст. 392 КК України, зі злочинами із суміжними складами є об'єкт посягання. Згідно зі ст. 392 КК України злочином визнається тероризування у закладах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі.

Судове тлумачення понять, які відображають форми злочину, що розглядається, досить докладно викладено в постанові Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 березня 1993 р. «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбuvання покарання в місцях позбавлення волі» [1, с. 85–94].

Так, тероризування у закладах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію фактично являють собою застосування фізичного насильства, що охоплює незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордувань, катувань, заподіяння легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень (передбачених ч. 1 ст. 121 КК України) або погрози його застосування, в тому числі погрози вбивством. Такі дії повністю охоплюються ст. 392 КК України і не вимагають додаткової кваліфікації. Відповідальність за такі дії, якщо розглядати їх ізольовано від інших ознак злочину, передбаченого ст. 392 КК України, настає за статтями 121, 122, 125, 126, 127, 129, 146 КК України. Безпосереднім об'єктом цих злочинів є здоров'я людини, воля, честь, гідність особи, її особиста безпека.

У свою чергу основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 392 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують нормальну діяльність установ пенітенціарної служби України (виправних центрів і виправних колоній) з приводу належного порядку виконання і відбування покарань у виді обмеження або позбавлення волі. Особистість засуджених, які відбувають покарання у виді обмеження волі чи у виді позбавлення волі, а також представника персоналу установи виконання покарань, їх особиста безпека, недоторканість, воля, честь, гідність, здоров'я становлять у такому разі обов'язковий додатковий об'єкт цього злочину.

Якщо тероризування або напад були пов'язані із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, передбачених ч. 2 ст. 121 КК України, чи виявилися в умисному вбивстві потерпілого – засудженого (ст. 115 КК України), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю цих злочинів. Якщо при цьому потерпілим був представник адміністрації установи виконання покарань, на нашу думку, така кваліфікація повинна відбуватися за сукупністю з ч. 3 ст. 345 або ст. 348 КК України.

У разі захоплення заручників без обтяжуючих обставин при вчиненні зазначених дій (ч. 1 ст. 147 КК України) скоєне охоплюється ознаками ст. 392 КК України і додаткової кваліфікації не потребує. Захоплення заручників за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 147 КК України) або вчинення такого його виду, який передбачений ст. 349 КК України, слід кваліфікувати за сукупністю зі ст. 392 КК України [2, с. 131].

Крім цього, розмежування вказаних вище злочинів зі ст. 392 КК України можна провести за потерпілим. До потерпілих від злочину, передбаченого ст. 392 КК України, відносяться дві категорії осіб: а) засуджені, і б) адміністрація установи виконання покарань. Вони є обов'язковою ознакою складу цього злочину.

Злочин, передбачений ст. 392 КК України, може бути вчинений не в будь-якому місці, а тільки у кримінально-виконавчих закладах відкритого типу (виправних центрах), кримінально-виконавчих закладах закритого типу (виправних колоніях) і спеціальних виховних закладах (виховних колоніях), і лише засудженими, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (на певний строк або довічно) чи у виді обмеження волі. Таким чином, розмежування цього злочину зі злочинами із суміжними складами можна провести за місцем вчинення злочину і за суб'єктом злочину.

Крім зазначеного, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 392 КК України, окрім вини, є мета та мотив. Тому розмежування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарання, із злочинами проти здоров'я, волі, честі та гідності особи здійснюється також за ознаками суб'єктивної сторони, а саме мети та мотиву. Так, застосування насильства або погроза його застосування здійснюються зі спеціальною метою – залякування засуджених і перешкоджання виконанню ними покарання, примусити їх відмовитись від сумлінного ставлення до праці, додержання правил режиму, а щодо представників адміністрації установи виконання покарань – перешкоджання (протидія) здійсненню ними законної діяльності. Мотивом цього злочину є помста засудженим за виконання громадських обов'язків по зміцненню дисципліни і порядку у кримінально-виконавчій установі, а також помста відносно представника адміністрації установи виконання покарань у зв'язку з його законною службовою діяльністю.

Звідси нанесення побиттів, заподіяння тілесних ушкоджень та інші насильницькі дії, якщо вони вчинені на ґрунті сварок, особистих відносин підсудного з потерпілим, не можуть бути кваліфіковані за ст. 392 КК України.

Застосовуване насильство щодо суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності може містити в собі не тільки ознаки діяння, передбаченого ст. 392 КК, а й інших, що утворюють ідеальну сукупність злочинів, наприклад, дій сексуального характеру. Володіння в так званій тюремній стихійній стратифікації статусом «скривдженого» виключає здійснення даною особою належної пенітенціарної поведінки, принаймні, вчені відзначають складності застосування до них виправного впливу, трудового виховання, проведення різних масових заходів. Крім цього, саме їх співіснування у виправній установі стає вкрай важким [3, с. 17–18]. У разі вчинення зґвалтування або насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, такі дії повинні отримати відповідну юридичну оцінку (статті 152, 153 КК України) і кваліфікуватися за сукупністю із ст. 392 КК України. Визначальним при цьому є те, що і насильство, і сексуальні дії насильницького характеру були обумовлені здійсненням належної кримінально-виконавчої діяльності потерпілим, були вчинені із описаними вище метою та мотивом.

Що стосується нападів на інших осіб (представників влади, працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів тощо) під час виконання ними службових обов'язків або у зв'язку з їх законною діяльністю, то такі випадки складом злочину, передбаченим ст. 392 КК України, не охоплюється. Подібні суспільно небезпечні діяння при відповідних умовах можуть кваліфікуватися за іншими статтями КК України (ст.ст. 342, 343, 345, 348, 349, 350, 377, 379, 398, 400 КК України).

Особливо в цьому разі слід виділити співвідношення злочинів, передбачених статтями 392 та 345 КК України. Остання передбачає відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» до правоохоронних органів відносяться органи і установи виконання покарань [4]. У такому разі працівники цих органів і установ є працівниками правоохоронних органів. Таким чином, статті 392 та 345 КК України співвідносяться між собою як спеціальна і загальна. В даному випадку розмежування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, у формі нападу на адміністрацію вказаних установ здійснюється за критерієм потерпілого. Зокрема ст. 392 КК України передбачає відповідальність за напад саме на представників адміністрації установи виконання покарань, у той час, як ст. 345 КК України регламентує відповідальність за насильство відносно працівників усіх інших правоохоронних органів. Оскільки за наявності у вчиненому діянні ознак загальної та спеціальної норми застосовують спеціальну норму, то напад на адміністрацію установи виконання покарання кваліфікується за ст. 392 України.

Особливої уваги заслуговує також питання про вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань організованою групою, створеною у виді банди (ст. 257 КК України). Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [1, с. 326–334]. Як відзначає Б.В. Лизогуб, і банда, і організована

група, створена в установі виконання покарань із метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію, являють собою організоване злочинне угруповання, спрямоване на вчинення насильницьких злочинів [5, с. 9].

Розмежування бандитизму зі злочинном, передбаченим ст. 392 КК України, у формі організації організованої групи або участі у такій групі, О.В. Бринзанська здійснює наступним чином. По-перше, безпосереднім об'єктом бандитизму є громадська безпека в частині захищеності суспільства від злочинної діяльності, а дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань – діяльність адміністрації кримінально-виконавчої установи щодо забезпечення особистої безпеки засуджених у ході відбування покарання, та співробітників кримінально-виконавчої установи в ході виконання службових обов'язків [6, с. 6; 7, с. 164–171]. По-друге, обов'язковою ознакою банди, на відміну від організованої групи, є її озброєність. По-третє, створення організованої групи за змістом ст. 392 КК України має місце саме у кримінально-виконавчій установі на відміну від банди, місце створення якої не має значення для кваліфікації. По-четверте, за ст. 392 КК України безпосередніми виконавцями злочину є особи, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі, тоді як вчинити напад у складі банди може будь-яка особа. По-п'яте, у ст. 392 КК України зазначено спеціальну мету створення організованої групи – тероризування засуджених або напад на адміністрацію, внаслідок чого потерпілими від цього злочину є лише засуджені або представники адміністрації установи відбування покарання. Натомість метою організації банди є напад на підприємства, установи чи на окремих осіб, тому потерпілим від злочину, передбаченого ст. 257 КК України може бути будь-яка особа. Отже, критеріями розмежування бандитизму та дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, у формі організації організованої групи або участі у такій групі є: об'єкт посягання та його елемент – наявність спеціального потерпілого, елементи об'єктивної сторони злочину – місце, мета його вчинення, суб'єкт злочину. Водночас, якщо метою діяльності організованої групи, створеної в кримінально-виконавчій установі, є не лише тероризування засуджених або нападу на адміністрацію, а й провадження іншої злочинної діяльності, та за наявності інших ознак банди створення такої групи та участь у ній кваліфікується за ст. 257 КК України, оскільки при конкуренції кримінально-правових норм повинна застосовуватись норма, яка найбільш повно охоплює ознаки злочину [8, с. 143–144].

Створення у виправній установі злочинної організації слід кваліфікувати за ст. 255 КК України.

У випадках, коли напад на адміністрацію установ виконання покарань поєднується з організацією масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 294 КК, а у випадках, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків – за ст. 392 і ч. 2 ст. 294 КК України.

У випадках же, коли дії засудженого, що відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні, який вчиняє втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 1 ст. 393 КК України, а у випадках, коли такі дії вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або у поєднанні із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони, його дії повинні бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ст. 392 і ч. 2 ст. 393 КК України.

Напад на адміністрацію виправних установ чи інші дії, які дезорганізують роботу виправних установ, поєднані зі злісною непокорю законним вимогам адміністрації виправної установи або іншою протидією адміністрації у законному здійсненні її функцій, яка відбуває покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі, якщо ця особа за порушення вимог режиму відбування покарання була піддана протягом року стягненню у виді переве-

дення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, підлягають кваліфікації за ст. 392 КК України і, крім того, додаткової кваліфікації за ст. 391 КК України [9, с. 11–12].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що злочин, передбачений ст. 392 КК України, відрізняється від злочинів із суміжними складами за елементами та ознаками складу злочину. Їх розмежування, зокрема, можна провести за об'єктом посягання, потерпілим, місцем вчинення злочину, суб'єктом злочину, ознаками суб'єктивної сторони, а саме метою та мотивом.

Список використаних джерел:

1. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки). Станом на 22 вересня 2014 р. / Упорядники: Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін. – Харків, 2014. – 456 с.
2. Злочини проти правосуддя: Навч. посіб. / В.І. Тютюгін, В.І. Борисов, Ю.В. Гродецький та ін.; За заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.
3. Антонян Ю.М. Насиліе среди осужденных: Учебное пособие / Ю.М. Антонян, И.Б. Бойко, В.А. Верещагин; Под ред. Антоняна Ю.М. – М.: Изд-во ВНИИ МВД РФ, 1994. – 116 с.
4. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
5. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Б.В. Лизогуб. – Х., 2004. – 18 с.
6. Радіонов І.І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І.І. Радіонов. – Х., 2004. – 18 с.
7. Іваненко І.В. Бандитизм як прояв організованої злочинності / І.В. Іваненко // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності: зб. наук. статей / за ред. М.П. Орзіха, В.М. Дрьоміна. – Одеса: ФЕНІКС, 2003. – с. 164–171.
8. Бринзанська О.В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на діяльність установ кримінально-виконавчої системи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Бринзанська. – К., 2012. – 221 с.
9. Трубников В.М. Відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправних установ / В.М. Трубников // // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 7–14.

